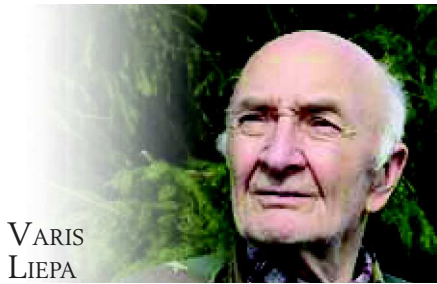


Ligzdvietas gaigalai un lielajai gaurai pie Spāres ciemata apkārtnes ezeriem



VĀRIS
LIEPA

Domājot par Putnu dienām Spāres skolā, ar tautas nama un sabiedriskās dzīves vadītāju Tabitu Kalniņu 2010. gada sākumā spriedām, ka šopavas ar derētu kaut kas iespaidīgāks par tik ierasto būrišu izlikšanu strazdiem.

Patiešām, bija pienācis laiks kaut ko darīt arī apkārtnes ezeros sastopamo pīļu dzimtas dobumperētāju – gaigalu un lielo gauru – labā. Spāres (211 ha) un Gulbju (116 ha) ezeru krastos ne visur atrodams pieaudzis mežs ar dobumainiem kokiem. Turklāt aizsargjoslu platums, kurās meža saimnieciska izmantošana nav

paredzēta un varētu veidoties dabiski dobumi, ne visur sasniedz likumā noteiktos 300 metrus. Taču, kamēr šo joslu mežainos posmus apdzīvos melnā dzilna, gaigalas vienmēr tur atradīs dažas ligzdvietas. Turpretī lielā gaura pārsvarā izvēlas nedaudz plašākus dobumus. Dabā tie parasti atrodas mirstošos vai jau nedzīvos lapu kokos dažādās to sabrukšanas stadijās. Tāpēc vienu un to pašu ligzdvietai gaurai ne vienmēr izdodas izmantot vairākus gadus pēc kārtas. Sameklēt citu nav viegls uzdevums. To apliecina novērojumi, ka lielās gauras ligzda var atrasties līdz pat diviem kilometriem no ūdens. Skaidrs, ka mūsdienu mežizstrādes īpatnību dēļ ārpus aizsargjoslas šī suga, tāpat kā meža pūce, izjūt arvien pieaugošu vecu, dobumainu, ligzdošanai piemērotu koku trūkumu. Varbūt lielās gauras var ilgstoši piesaistīt vietai, piedāvājot ilgmūžīgu mākslīgu dobumu – būri? Tā cerēt ļāva abos minētajos ezeros agrī pavasarī novērotie gauru bariņi.

Ari apstākļi, ka nelielā skaitā gauras ligzdo uz netālā Usmas ezera salām un apkārtējos mežos.

Ierosinājumu Tabita uztvēra atzinīgi un ar prieku iesaistījās tā iedzīvināšanā. Pēc pāris dienām jau bija atrasts teicams amatnieks – spārenieks Māris, kā arī 4 cm biezi dēļi, no kuriem būrus pagatavot. Tos no savas saimniecības ziedoja Tabita. Dēļu pietika triju pīļu ligzdvietai pagatavošanai atbilstoši literatūrā minētajiem gaigalu, gauru un pūču būru izmēriem (Mihelsons, Vilka 1974). Es laikus meklēju vietas, kur šos milzeņus varētu izlikt. Vienam no tiem noteikti vajadzēja atrasties skolas parkā, kas piekļaujas Spāres ezera līcim. Likās, ka neizbēgamo cilvēka klātbūtni putni šeit pārdzīvos vieglāk, ja ligzdvieta atradīsies augstu virs zemes. Garu trepju stiepšana, kāpšana pa tām, lai būra augšā dabūšanai pārņemtu virvi pār kādu zaru un pēc tam krietnā augstumā naglotu būri, likās nepieņemami bīstams risinājums.



Gaigalas tēviņš.
Foto: I. Deņisovs



Gaigala *Bucephala clangula* ar mazuli.
Foto: A. Krusts / agriskrusts.lv

Labi pārdomājot, daudzsološa rādījās iespēja ar īpašu piekares āķi aprīkotu būri uzvilkt kokā un pakārt zarā. Bija skaidrs – lai to paveiktu, neiztikt bez loka un bultām. Izrādījās, ka augstu uzšaujama ir tikai ārkārtīgi tieva makšķeraukla. 1. attēlā nojaušams (jo bultai piesietais 0,12 mm pavediens nav saskatāms), ka pāri nolūkotajam zaram tūlīt tiks pāršauta makšķeraukla. Taču attēlā redzamā bezinerces makšķerspole, izliekot pirmos būrus, lokam vēl nebija pietiprināta. Pavērstu pret vēlamo zaru, stāvot man blakus, Tabita to turēja rokās.

Kad pasmagā bulta smalko pavedienu zara pretējā pusē novilkta zemē, tam piesējām tievu, visai vieglu, bet jau krietni izturīgāku sintētisko auklu. Ar tās starpniecību visbeidzot tiks vilkta vairāku būru smagumu izturoša virve (2. attēls). Pārvilkto virves cilpas galu iekabināsim zemē nolikta būra piekares āķī. Tad atliks vien, izmantojot virves otrā galā pietiprinātos rokturus, pīļu ligzdvieta uzvilkt un uzkārt zarā.

Liekot pirmos būrus, vēl nebijām atklājuši vienu tehnisku "sīkumu", kas nodrošina nemainīgi sekmīgu piekares āķa pakāršanu. Tāpēc sākumā gadījās visādi. Reiz pat, mēģinot āķa likumu dabūt pār zaru, būris nogāzās. Varbūt, paredzot tieši šādu iespēju, pāris dienu pirms notikuma skolas

direkcija atcēla skolēnu klātbūtni pasākumā. Tā nu pīļu ligzdvieta izvietošana Putnu dienās kļuva par vienīgi pieaugušo izpriecu.

Vilkšanai vajadzīgais spēks ir atkarīgs no virves īpašībām. Pirmajā gadā mums vēl nebija 2. attēlā redzamās sintētiska, labi slidoša materiāla virves. Izmantojām raupju, no kaņepājiem gatavotu, kas diviem vīriem pat divdesmitkilogramīga dēļu būra uzvilksanu lielākā augstumā stiprās berzes dēļ pret zaru vērtā pagrūtu. Īstenībā te prasījās triju vilcēju spēks. Labi, ka Tabitai īsā laikā bija izdevies atrast pietiekami daudz izpalīdzīgu, neparastās izdarībās ieinteresētu cieminieku, ieskaitot vienu sievieti.

Papildus trim dēļu būriem Māris bija izgatavojis arī vienu tā paša lieluma ļoti smagu, biezsienainu, no gobas dobtu būri. Tā svars varēja būt tuvu 35 kilogramiem. Uzvilksana izvērtās gluži dramatiska. Četri vīri tikai ar lielu piepūli spēja būri virzīt augšup. Un tieši tad, kad likās, vēl tikai mirklis līdz uzvaras gavilēm, virve pārtrūka... Neatceros kā, bet līdz vakaram darbs tomēr bija sekmīgi pabeigts (3. attēls). Tuvplānā redzams, ka šā darinājuma jumta skārda segums ir visai pieticīgs (4. attēls). Tieši tāds pats tas bija arī pirmā gada dēļu būriem.

Pēc pavasarī paveiktā, laikam rītot, radās un arvien uzmācīgāka kļuva sajūta, ka būtu nožēlojami, ja visa palīdzība no dobumiem atkarīgajiem ūdensputniem pie trim apkārtnes ezeriem paliktu četru mākslīgo ligzdvieta līmenī. Iesāktais bija jāturpina. Sāku ar biezo dēļu meklēšanu. Oskara Keiša iedvesmots, 2011. gada februārī nosūtīju vēstuli akciju sabiedrības "Latvijas valsts meži" Ziemeļkurzemes mežsaimniecībai Dundagā. Direkcija patiešām nekavējoties piekrita tuvākajai kokzāģētavai apmaksāt kokmateriālu iegādi un detaļu izzāģēšanu manis minētajiem desmit būriem. Spāres zāģētava, savukārt, nacerēti ātri izpildīja pasūtījumu. Diemžēl izrādījās, ka detaļas gatavotas no pārāk mitriem dēļiem, un pirms būru naglošanas tās noteikti jāizžāvē. Tas nozīmēja, ka šā gada ligzdošanas sezona tiks nokavēta. Un atkal negaidīta ieinteresētība un atbalsts putnu aizsardzības iecerei. Šoreiz no lietišķa kopuzņēmuma – kokzāģētavas SIA "Šķēle" – valdes puses. Materiālus sešiem būriem SIA pāris dienās izgatavoja no sausiem, zāģētāvā glabātiem dēļiem un dāvināja tos apkārtnes gaigalām un gaurām.

Manā ziņā palika būru sanaglošana un aprīkošana ar platu, 0,5 mm biezu cinkota skārda jumta segumu (3. līdz 9. attēls), no 1 cm resna un 2 m gara dzelzs stieņa izlocītu piekares



1. attēls. Loks ar bezinerces spoli bultai piesietas 0,12 mm makšķerauklas pāršaušanai pār zaru.



2. attēls. Slidena sintētiska materiāla virve ar cilpu vienā un rokturiem būra uzvilksanai pretējā galā.

āķi, 2 skrūvcilpām jumta sastiprināšanai ar būri un piekari, maza diametra savilcēju, naglām un dažām skrūvēm. Arī smalku ēveļskaidu iebēršana. Uzlabotajai koksnes aizsardzībai no nokrišņu ūdens, šādas ligzdvieta putniem vajadzētu garantēt, ka kalpo vismaz pārdesmit gadu.

Jau izliekot pirmos 2011. gada būrus, noskaidrojās, kas darāms vienmēr sekmīgai un vieglai būra pakāršanai zarā. Virves diametra attālumā no piekares āķa gala nolocījuma jānostiprina savilcējs. Savilcēja skrūve vilkšanas laikā neļauj virves cilpai izslidēt no āķa gala (5. un 6. attēli). Fotografija ļauj saprast arī, kāpēc āķa liekumam ir jābūt nedaudz lielākam par zara diametru. Starp āķa gala

nolocījumu un zaru jāpaliek spraugai, caur kuru, paraujot uz leju, cilpa izslidēs, un virve nokritīs zemē.

Vairākus no sešiem 2011. gada pavasara būriem ar prieku līdzēja uzvilkt Tabitas pērn atrastie palīgi. Strādājošie gan darbdiēnās ne vienmēr varēja iesaistīties. Toties man, kā pensionāram, nekas nekavēja darboties. Šad tad zemus būrus ar jauno, slideno virvi uzvilku vienatnē, bet pāris vietās, kur apkārtējie koki netraucēja, – ar motobloka spēku, kura piekabē būrus vedu uz noskatītajām izlikšanas vietām. Kur apstākļi motobloku izmantot neļāva, ligzdvieta dabūšanai lielākā augstumā man pietrūka, kā drīz vien noskaidrojās, tieši paša sievas Rasma spēka. Savu palīdzību

viņa neatteica. Rasma ātri apguva visus izlikšanas smalkumus, un turpmāk, līdz pat pēdējam būrim, sekmīgi darbojāmies viņas vadībā...

No Ziemeļkurzemes mežsaimniecības apmaksātajiem dēļiem gatavotās ligzdvieta izlikām 2012. un 2013. gadā, un to kopskaits pie Spāres, Gulbju un Sūniņu ezeriem sasniedza 20. Vēlāk gan divas no tām ir pazudušas. Varbūt vētras nogāztas un cilvēku paņemtas, lai uzliktu citur.

Visproblemātiskākā vienmēr ir bijusi būru uzkārsanai piemērotu zaru atrašana, turklāt pieņemamās vietās augošos kokos.

Neapšaubāmi, tīrīšanai (no ligzdgulū sugu, piemēram, pūču mazulū mēsliem vai no vāveres līdz būra augšai iebūvētā lodveida ligzdas materiāla) neparedzētus, ligzdbēglu-ūdensputnu sugām domātus ilgmūžīgus būrus būtu bezjēdzīgi izlikt ātri tos piesārņojošām sugām tīkamās vietās. Cerēju, ka ar barošanas mežā saistītajiem pīļu ligzdvietu konkurentiem mazāk pievilcīgi varētu likties cieši gar krasta līniju, it sevišķi ar skreju pret ūdens klaidu izvietoti būri. Diemžēl atrast pašā ūdensmalā puslīdz horizontālu, dzīvu, būra ilgstošai noturēšanai pietiekami resnu zaru neizdodas bieži. Tāpēc būri pārsvarā



3. attēls. Dobts būris apmēram 10 m augstumā.



4. attēls. Dobtais būris tuvplānā.

sakārti, kā atrastie zari ļāvuši, – gan tālāk no ūdens, gan augstāk, nekā vajadzētu (3. un 8. attēls) un neatkarīgi no “peldama” ūdens pieejamības piekrastes virsūdens augu joslā iepretim ligzdvietai (9. attēls). Tomēr šķiet, ka vismaz pūces un vāveres tos līdz šim nav aizņēmušas.

Novērtējot uz ilgiem gadiem koku zaros pakārtu būru kā piļu ligzdvieta lietderību, noteikti būtu jāzina to ikgadējā apdzīvotība kopš izlikšanas. Diemžēl paša pieredze nepārprotami liecina, ka droši atklāt, vai būris apdzīvots, var tikai ar nosacījumu, ka tas paliek redzeslaukā daudzu stundu garumā. Praktiski tas nozīmē, ka būrim jābūt pakārtam mājās vai darba vietā. Tikai šādos apstākļos izdodas pamanīt mātītes ierašanos dēšanai vai izlidošanu pēc tās. Vai, perēšanas laikā, – pāris reizes dienā izlidošanu uz barošanu un atgriešanos būrī. Jo vietās, kur pīle nav saradusi ar cilvēku tuvumu, tā būrim netuvojas un atnācēja klātbūtnē varbūt arī cenšas neizlidot no būra. Manām mājām pavisam tuvu izlikta, bet no logiem un sētsvidus neredzamas ligzdvieta apmeklējums agrā pavasarī dēšanas laikā man atklājis vien to, ka ūdenī iepretim būra kokam uzturas gaigalu pāris vai vien-

tuļš tēviņš. Tā notika divus pavasarus no pieciem, kopš būris ir kokā, kas, protams, ļauj pieņemt (bet ne pierādīt), ka divus gadus gaigala šajā būrī ir ligzdojusi. Līdzīga rakstura ziņa saņemta par vienu no Spāres ezera būriem, kas pakārts vītola cieši pie ūdens un labi saskatāms no koplietošanas ceļa. Iepreti vītolam redzēta peldam gaigalu māte ar pilēniem.

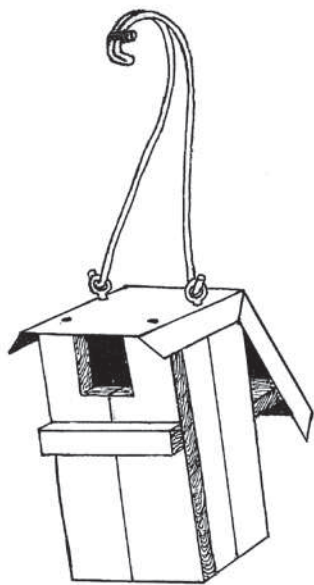
Pa logu un “no sētsvidus” redzamas ir tikai divas no izliktajām ligzdvieta. Viena no tām pakārta apmēram 100 metrus no Spāres ezera – pie mājām “Ezermuiža” augošā bērzā. No četriem pavasariem, kopš būris tur atrodas, tikai vienā saimnieks vairākkārt novērojis tajā ielidojam un izlidojam nelielu pīli. Otrs labi saskatāmais būris atrodas pašā Gulbju ezera malā tiešā redzamībā no apmēram 50 metru attālas AS “Latvijas valsts meži” atpūtas bāzes administrācijas ēkas logiem. Divi tās darbinieki ir pārliecināti, ka visus četrus gadus šajā ligzdvieta mazuļus izperējusi gaigala.

Tieši pēdējais gadījums ļauj domāt, ka nedabiskais apstāklis, ka “dobums” karājas gaisā kādu gabalu gan no stumbra, gan zara, gaigalas sevišķi nemulsina. Arī ligzdvieta tik tuvu

ūdenim, kāda dabā gaigalai varētu būt reti atrodama, ir bijusi putnam pieņemama, varbūt pat stimulējoša. Bet, iespējams, izšķiroša šā būra pastāvīgai izvēlei ir bijusi tā atrašanās tuvu (mazāk nekā 10 metru) no virsūdens augiem brīvai piekrastei. Jo daudzviet citur Gulbju ezera krastos mazuļu piekļūšana peldam ūdenim ir aprgrūtināta piekrastes virsūdens augu blīvuma dēļ.

Vai būri ir ietekmējuši ezeru tuvumā ligzdojošo gaigalu skaitu, nav zināms. Mazākajā no tiem – Sūniņā, pie kura atrodas 2 būri, lielākais agrā pavasarī vienlaikus redzētais pāru skaits ir 2. Pēdējos divus gadus gaigalas tur nav novērotas. Gulbju ezerā ar palikušajiem 7 būriem 2014. gada 3. maijā vienlaikus pa visu ezeru bija saskaitāmi 5 gaigalu pāri. Divdaļīgajā Spāres ezerā ar pašreiz 9 būriem vienlaikus uzturošos pāru skaits vienam novērotājam nav nosakāms.

Cerības ar mākslīgu ligzdvieta izlikšanu dot kādu ieguldījumu Latvijā īpaši aizsargājamās sugas lielās gauras aizsardzībā nav piepildījušas. Šo sugu ne ar mazuļiem, ne bez Spāres apkārtnes ezeros vasarā man nav gādijies novērot. Iespējams, nelielie, drīz



5. attēls. Dēļu būris platām cinkota skārda seguma pārlaidēm, skrūvcilpām un ar no divmetrīga stieņa izlocītu piekares āķi, kura līkumā nostiprināts savilcējs.



6. attēls. Tuvu pie piekares āķa gala noliekuma nostiprinātais savilcējs ar skrūvi āķa līkuma iekšpusē.



7. attēls. Viens no 2013. gadā izliktajiem būriem ar ovālu skreju.



8. attēls. Būra uzkārtšanai derīgs zemāks zars tuvu Spāres ezeram šeit nebija atrodams.



Lielā gaura *Mergus merganser*.
Foto: S. Bērziņa / selgasfoto.lv



Lielās gauras tēviņš.
Foto: I. Deņisovs

pēc ūdeņu atbrīvošanās no ledus se-
gas šejienes ezeros redzētie gauru ba-
riņi nepārstāv Latvijas, bet gan kādu
ziemeļu populāciju. Un pie mums šie
putni varbūt nedaudz aizkavējas vien
tāpēc, lai neierastos savos vēl aizsa-
lušajos iekšzemes ūdeņos par ātru.
Iespējams, tuvākā gauru ligzdošanas
vieta tiešām ir Usmas ezers un tam
pieguļošie meži. Bet Spāres ciemata
apkārtnes ezeri šai sugai varētu būt
pārāk nedzidri, mazi vai zivīm naba-
dzīgi.

Vai ilgmūžīgie pakārtie būri sevi
attaisno? Pēc Aņa Buša domām,
tas varētu noskaidroties rūpīgā būru
apdzīvotības vairāku gadu pētījumā,
izmantojot mūsdienīgu izbīdāmā
kā tā paceļamu un būru skrejā ieva-
dāmu minitelekameru.

Visbeidzot, taupot maksīgo ligzdvie-
tu izgatavošanā ieguldīto darbu un
naudu, būtiski ir atcerēties, ka tīrīša-
nai nepieejamie, zaros pakārtie būri
ir piemēroti tikai ligzdbēgļiem – gai-
galai, lielajai gaurai vai meža pīlei –
un tikai vietās, kur ligzduļu sugu
ligzdošanas un vāveru klātbūtnes var-
būtība ir zema. Pūcei domāti, piemē-
rotās vietās uzvilkti būri samērā ātrās
piesārņošanās dēļ sevi attaisnotu
vien gadījumā, ja metodi pilnveido-
tu. Proti, ja pakārtos būrus padarītu
nolaižamus tīrīšanai un uzvelkamus
atpakaļ vietā.

Neskatoties uz vairākiem pagai-
dām neatbildētiem jautājumiem,
metodes neapšaubāmā vērtība ir,
ka 70 un vairākgadīgiem sen kokos
nekāpjošiem pensionāriem tā ļauj ar
augsvērtīgām maksīgām ligzdvietām
apgādāt virkni dobumperētāju sugu.

Pateicības

Paldies:

- Tabitai Kalniņai par brīnišķīgu or-
ganizatorisko darbību Putnu dienu
pasākumā, kokmateriālu dāvinājumu
un atbildīgu piedalīšanos augstu
zaru “iekarošanā”;
- Mārim Simsonam par pirmo piļu
būru izgatavošanu;
- Edmundam Asplintam, Uldim
Krūzem, Jānim Lapko, Vairim Brā-
lim, Genādijam Bumbulim un Anitai
Andersoni par būru nogādāšanu
kokos un optimismu nedaudzo ne-
veiksmju reizēs;
- Modrim Jaunvalkam un Arnim
Lubiņam par ieinteresētu attieksmi
piļu aktivitātēs pie viņu “valdījumos”

izliktajiem būriem un ziņām par to
apdzīvotību;

- Aldim Feltam un Upenieka kun-
gam par kokmateriālu apmaksas
organizēšanu;
- Indulim Kauliņam par Ziemeļkur-
zemes mežsaimniecības apmaksāto
kokmateriālu sagādes un būru deta-
ļu izzāģēšanas organizēšanu, kā arī
par SIA “Šķele” kokmateriālu dāvi-
nājumu un sastrādāšanu piļu būru
daļās;
- Mārim Vītiņam par teicamām fo-
togrāfijām.

Autora adrese:
rasma.liepa@inbox.lv

Foto: Māris Vītiņš



9. attēls. Māris Vītiņš novērtē zemu pakārta būra patieso lielumu.

Summary

Nesting sites for Goldeneye (*Bucephala clangula*) and Goosander (*Mergus merganser*) at lakes near Spare village /Varis Liepa/

To provide two hole-nesting species of Anatidae with nesting places, twenty large nest boxes were pulled up and hung on tree branches near the local lakes. Occupation by the two species is still not clear because it is impossible to directly verify the content of such nest-boxes. Five years of experience with them provided only one case which allowed us to determine the occupation of nestboxes by ducks fairly certainly. At least – by the Goldeneye. The nestboxes need to be located in direct view of living or working quarters of the observer to allow for definite observation. Two of our boxes were visible from local homes. Goldeneyes have been nesting in both, moreover – in one of them during all five years. That seems to be a promising result for our project.

Literatūra

Mihelsons H., Vilka I. 1974. Būriši dobumperētājiem putniem. Rīga: Zinātne, 56 lpp.